

ЈАХЈАОВА, Алмира

УДК: 343.85:343.91-053.2/6

ВИДОВИ ПРЕВЕНЦИЈА И ПРЕВЕНТИВНИ ПРОГРАМИ НА ДЕТСКО ПРЕСТАПНИШТВО

Апстракт

Детското престапништво како доста сложена и комплексна појава може да предизвика штетни последици. Давањето посебен осврт на оваа тема и нејзина длабока анализа би можело да доведе до нејзино намалување или елиминирање на штетните последици. Во овој труд токму акцентот е ставен на детското престапништво, т.е. за превенцијата на детското престапништво, кое преставува сериозна задача и голема одговорност што претпоставува познавање на превенциската наука и нејзините теоретски основи, но и нејзино практично имплементирање преку примена на превентивни програми.

Покрај дефинирањето на детското престапништво, ќе ги одредиме и видовите на превенција, кои ја имаат големата улога во превенција на детското престапништво и притоа ќе спомнеме неколку успешни превентивни мерки во други држави кои ефективно влијаеле за намалување на детското престапништво.

Клучни зборови: детско престапништво, деликвент, превенција, програми, мерки, деца.

ЈАНЈАОВА Almira

UDK: 343.85:343.91-053.2/6

TYPES OF PREVENTION AND PREVENTIVE PROGRAMS OF CHILDREN'S DELIVERANCE

Abstract: Children delinquency are complicated and complex occurrence which can produce bad consequences. Taking close look on this subject and making a good analysis, can improve on getting the number of felonies down or in some cases eliminating them. In this research paper the main point is on children delinquency her prevention, which can be a serious task and big responsibility where the knowledge from preventive science and her theoretical structures can be implemented with preventive programs.

Aside from defining children deliquency, we will acknowledge the types of prevention, which have a big impact on preventing the felonies. While doing so we will mention few great examples of preventive programs in other counties with a great impact on lowering the number of felonies.

Keywords: Children felonies, delinquency, prevention, programs, measures.

Вовед

Криминалитетот и деликвенцијата се комплексна и хетерогена појава, како и еден од клучните проблеми на современите општества, тие претставуваат најтешко загрозување на човековите права, па оттука и детско престапништво која се јавува како посебен феномен, поточно посебна проблематика што покажува растечки тренд во изминатите неколку години.

Детско престапништво е длабок проблем кој не само што ги погодува жртвите на деликвентите, туку ги погодува и самите малолетни деликвенти, нивните семејства и општеството во целина. Малолетните деликвенти не се во состојба сами да го предвидат ефектот на нивните злосторства, но тие се лошо погодени од овие кривични дела.

Малолетничката деликвенција може да биде порта за криминалот на возрасните, бидејќи голем процент од криминалните кариери ги имаат своите корени во детството предизвикувајќи сериозни проблеми ширум светот. Денес, тоа стана тема на голема загриженост и треба сериозно да се дискутира.

Спречувањето на малолетничката деликвенција е суштински дел од превенцијата на криминалот во општеството. Со вклучување во законски, општествено корисни активности и усвојување хуманистичка ориентација кон општеството и поглед на животот, младите луѓе можат да развијат некриминогени ставови.

Дефинирање на поимот детско престапништво

Детското престапништво го опфаќа однесувањето на одредена личност, која со тоа однесување ги крши законските правила, обичаи и општествени норми. Всушност тоа е период на почетни години на старост кога детето започнува со можноста за одредена одговорност пред законот, кога воедно се процесира во рамките на законодавството на малолетниците.

Под поимот малолетнички криминалитет се подразбира она престапничко поведение на поединец, група на млади кое е противопштествено, односно општествено неприфатливо однесување со кое се кршат правните и моралните норми на определено општество и кои, кога тоа е општествено видливо, предизвикуваат спонтано и организирано општествено реагирање со намера да се заштитат општествените добра и вредности, како и самите актери на таквото поведение.¹

Престапништвото не ги опфаќа само оние кривични дела кои се санкционирани со кривичен закон, спаѓаат и статусните прекршувања кои не се инкриминирани во закон, како на пример: ситни кражби, тепање, употреба на алкохол.

Хетерогеноста во употребата на различни поими кои се однесуваат на оваа појава, како што е малолетничка запуштеност, малолетничко престапништво, деликвенција, неприлагодена младина, младина со лошо поведение, асоцијално поведение, малолетнички криминалитет и уште многу други поими за кои не може да се каже дека се синоними за една иста појава, која е условена и со големиот број на интензивни истражувања кои се вршат на оваа тема.²

¹ Јашовиќ, Ж.,(1983), Криминологија малолетничке деликвенције, Белград

² Арнаудовски, Љ.(2007), Криминологија, Штип.,стр.54

Видови превенции

Превенција на криминалитет во етиолошка смисла потекнува од латинскиот збор „preaventure“ што значи спречување на нешто несакано. Преставува средство кое се бори против криминалитетот, т.е. да ги спречи причините, условите и факторите кои го предизвикуваат самиот криминал.

Превенцијата можеме да ја објасниме во поширока и потесна смисла. Односно во поширока смисла целта на превенцијата е да ја спречува појава на идни деликвенти, т.е. да се преземат општи мерки за намалување на криминалитетот, отстранување на негативните влијанија од социјалната средина и на младите да им се обезбедат нормални услови за развој на личноста. Додека пак во потесна смисла превенцијата се насочува кон личностите кои веќе сториле кривично дело.³

Најшироката поделба на превенцијата на детското престапништво кај нас е примарна, секундарна и терцијарна превенција.

1. Примарна превенција – има универзален пристап, пред да се случи самата појава, наменета е за најширока популација на деца и има за цел да создаде заштитна средина за сите деца, што подразбира системски пристап преку обезбедување на владина поддршка, градење на капацитети, реформа на законите, следење на кршења на правата на децата, промена на ставовите на општата популација и професионалците кои работат со децата, градење на личните вештини кај децата и семејствата и сл.⁴

2. Секундарна превенција се соочува со појавата и опфаќаат најразлични мерки и активности за нејзино намалување. Се преземаат активности чија цел е раното откривање и идентификување на младите кои во своето однесување имаат одредена девијација.

3. Терцијарна превенција се стреми за намалување на настанатата штета. Се однесува на децата во судир со законот и се преземаат превентивни програми кои ќе овозможат детето да преземе одговорност за стореното дело и последиците од истото, но истовремено би му се помогнало повторно да не стори кривично дело. Ова може да се постигне преку програми кои ќе ги подготват децата, односно ќе обезбедат соодветен третман за време на престојот и пред излегување од установите, долгорочна постпенална поддршка со цел да се реинтегрираат.⁵

Иако оваа поделба овозможила добар преглед на превенција и класификација на интервенциите, при практична апликација настанале тешкотии во разграничувањето на овие три сегменти, затоа Институтот за медицина во САД предложил друг вид на класификација на превенцијата, врз основа на сознанијата на Mrazek and Haggerty и од 1994 година во службена употреба се термините универзална, селективна и индицирана превенција, кои кореспондираат со претходната поделба на примарна, секундарна и терцијарна превенција.⁶

³ Голомеова Е. (2013) Превенција на малолетничка деликвенција, анализа на законската регулатива и пракса, магистерски труд, Правен факултет, Универзитет Гоце Делчев Штип, . Стр.44

⁴ Петровска Н. (2021)-Компаративна анализа на програми за превенција на детско престапништво, Македонско педолошко друштво Скопје .стр.9

⁵Петровска Н. (2021) Компаративна анализа на програми за превенција на детско престапништво, Македонско педолошко друштво Скопје стр.10

⁶ Извештајот за истражување во областа на превенцијата (US Institute of Medicine (IOM) (Prevention initiatives for child and adolescent mental health, 2002) www.iom.edu

Табела бр.1 ⁷

УНИВЕРЗАЛНА ПРЕВЕНЦИЈА	Селективната Превенција	Индицирана Превенција
Насочена кон општа популација на деца без присуство на индивидуални ризик фактори.	Насочена кон специфична група и поединци чии ризици за развој на нарушување се многу повисоки од просечните.	Насочена кон поединци во многу висок ризик, кои манифестираат некоја форма на нарушување во однесувањето и социјализацијата.
Креирање и имплементација на универзални превентивни програми за сите деца, во детски градинки, училишта, учење на позитивно родителство, подобрување на општите услови, јакнење на личноста на децата, без утврдување на претходна состојба и анализа.	Цел е да се спречи понатамошно развивање на идентификуваниот ризик фактор и да се намали неговото влијание врз групата како маргинализирани етнички групи, деца од сиромашни семејства.	Цел е промена на однесувањето на децата во повеќе сегменти, формирање на нови или враќање на позитивни обрасци на однесување.
Примери: -Клубови за деца со широк избор на програми со забавно-едукативни содржини; -Превентивни програми за сајбер насилство; -Превентивни програми за врсничко насилство; -Превентивни програми за насилство во адолесцентни врски.	Примери: -Програми за деца кои конзумираат алкохол; - Програми за деца кои конзумираат дрога; - Програми за деца мигранти; - Програми за деца чии родители се зависници.	Примери: -Тренинг за развивање на социјални вештини на деца со нарушено поведение; -Семејна терапија; -Тренинг за контрола на бес.
Исход/резултат на превентивните програми е превентивна интервенција со позитивно значење и потенцијални придобивки за сите деца.	Исход/резултат на селективни превентивни програми е намалување на влијанието од конкретни ризик фактори на кој била изложена групата и промена на однесувањето..	Исход/резултат на индицираните превентивни програми е промена на однесувањето на поединците, преземање на одговорност и проактивност.

Превенцијата не треба да ја гледаме само како систем кој е составен од мерки за спречување и намалување на криминалитетот, за да имаме успешна и ефективна превенција потребно е подлабоко разгледување и идентификување на проблемите на

⁷ Петровска Н.(2021) Компаративна анализа на програми за превенција на детско престапништво, Македонско пенолошко друштво Скопје стр.11 и 12.

децата со кои се соочуваат во средината, осознавање на видот и степенот на отстапување во однесувањето на најранливата популација, како и идентификување на факторите на ризик и факторите на заштита и вклученост на децата во криминални активности.

Планирање на превентивните програми

Планирање на превенцијата е поширок поим од планирање на превентивни програми. Програмата е сет на планирани активности со цел да се постигнат специфични цели за одреден временски период. Превентивните програми претставуваат фокусирани напори за промена, намалување на некоја појава, состојба или однесување или креирање на нова позитивна. Тие ја сочинуваат конкретната превенциска пракса.⁸

Во нашата држава според Законот за правда за децата⁹, општинските совети за детско престапништво треба да изработат годишни програми за својата работа на подрачјето на општината и притоа да ја следат состојбата за детското престапништво, при алармантна состојба, тие треба да развијат програми за вклучување на локалната заедница во превенцијата на детското престапништво и третманот на децата во ризик и во судир со законот. Веќе спроведената програма во една општина, доколку имала позитивен резултат – може да се примени и во друга општина, може да се избираат и програми од други држави кои веќе ефективно се докажале во намалувањето на детското престапништво или пак да се воведат и нови превентивни програми од страна на стручни лица кои веќе имале искуство во врска со превенција на детско престапништво.¹⁰

За успешни превентивни програми зборуваме кога: идентификуваат потреби, се развиваат различни стратегии за нивно задоволување и градат мостови меѓу установи и служби кои можат да ги задоволат тие потреби.

Како пример е преземен Поречкиот модел на превентивно дејствување во локалната заедница „Здрав град“ во кој се спровеле следните проекти.¹¹

Табела 2

Поречкиот модел на превентивно дејствување во локалната заедница	Здрав град
1.Интегрална програма во детска градинка	Работа со негуватели, родители и деца со цел примарна превенција на отстапување во однесувањата на деца на предучилишна возраст

⁸ Поповиќ-Ѓитиќ, В. (2007)., Практични модели планирања превенције поремечаја понашања у заједници., (67- 135) Београд: Социјална мисао

⁹ Закон за правда на децата (Службен весник на РМ, бр. 148 од 29.10.2013);

¹⁰ Петровска Н. (2021), Компаративна анализа на програми за превенција на детско престапништво, Македонско пенолошко друштво, Скопје стр.15

¹¹ Bašić, J., Janković, J. (2003), Lokalna zajednica – Izvorište nacionalne strategije prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih, Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih.

2.Квалитетно училиште	Унапредување на комуникациските вештини помеѓу родителите и деца (примарна и секундарна превенција)
3.Волонтери на здрав град	Работа со ученици од средни училишта со проблеми во однесувањето за амортизирање на негативни влијанија преку вклученост во активности во локална заедница (секундарна превенција)
4.Заедно против зависност	Координирано делување преку различни институции со цел намалување на користење на дрога и други ризични однесувања на децата (примарна и секундарна превенција)
5. Помош на зависници	Превентивна програма (секундарна превенција и терцијарна) работа и поддршка на деца зависници од дроги и алкохол, развивање на клуб и заедница за апстиненција

Според Проечкиот модел на превентивно дејствување на локалната заедница можеме да увидиме дека најпрво превенцијата би требало да почне во најраната возраст, т.е. предучилишната возраст доколку се забележат отстапување во однесувањето на децата. Акцентот го ставаат на образованието, т.е. на училиштето каде и децата поголемиот дел од денот го минуваат таму. Покрај влијанието на образованието, сметам дека голема улога овде имаат и родителите. Доколку родителите имаат добра комуникација со нивните деца, тогаш тие ќе бидат оние првите кои ќе забележат некакво променливо однесување кај нивните деца и ќе можат полесно и побрзо да превенираат.

Превентивните програми исто така помагаат и за веќе настаната штета, т.е. да дадат поддршка за деца зависни од дрога, алкохол, формирајќи клубови и заедница за апстиненција.

Како пример на превентивни мерки можеме да ја споменеме националната Програма за криминална превенција во Финска, кои применувале успешни програми:¹² Улични медијатори – оваа превентивна мерка била преземена од Норвешка во 2014 година, а целта на уличните медијатори биле децата и младите да преземаат одговорност за своите постапки. Уличната медијација била вршена од страна на професионалци кои брзо и соодветно реагирале. Тоа најчесто било во случаи кога децата правеле одредена штета, а институциите немале начин како да интервенираат. Пример, група деца кои пишувале на сид (со спрејови) на недозволено место, односно местото не било наменето за графити. Децата, тоа постојано и континуирано го правеле, а не преземала одговорност за својата постапка зашто никој не можел да допре до нив. По неколкудневна следење, уличните медијатори стапиле во контакт со децата, со нивните родители и ја известиле полицијата, но тие продолжиле да работат

¹² Петровска Н. (2021) Компаративна анализа на програми за превенција на детско престапништво, Македонско пенолошко друштво Скопје, . Стр.32

со децата, родителите и оштетената страна. После некој период трите страни дошле до спогодба. Обештетувањето не значело родителите да дадат пари на оштетениот, туку се дава обврска на детето како на пр.: да го префарба испишаниот сид, да собира отпад, доколку детето било вклучено со физички пресметки се упатува на тренинг за контрола на бес и сл. Оваа мерка би имала поголемо влијание врз свеста на детето отколку родителите да ја платат штетата.

Целта на донесувањето мерки е да се сензибилизираат експертите, родителите, младите и пошироката јавност за проблемот со насилство меѓу младите, да се утврдат системските решенија за спречување на појавата на насилство меѓу младите и да настане ублажување и елиминирање на последиците.

Превенцијата подразбира ефективно спроведување на превентивни активности, односно примена на методи, техники и процедури со кои ќе се воспостават услови во кои воопшто нема да дојде до појава, зајакнување и прогресија на факторите на ризик, заради нивно отстранување, оневозможување на нивното дејствување, или овозможување ефективно справување со последиците од нивното дејствување.

Заклучок

Факторите, особено ризик факторите кои придонесуваат за појава на детско престапништво е потребно навремено да се утврдат со цел превентивно делување. На тој начин, дополнително ќе се утврдат и можностите и потребите на децата како и ќе се процени успешноста на понатамошната примена на интервентни мерки.

Како што е погоре споменато, клучната улога во ризик факторите, и обратно во факторите за ресоцијализација на детето ја има семејството, односно родителите, во однос на начинот на комуникација и воспитување на детето. Имено, во контекст на наведеното, дисфункционалното семејство не е во состојба да ги исполни обврските за правилен развој, помош, грижа и заштита на децата. Родителите треба внимателно да го следат видот на друштвото на нивните деца. Тие треба да се погрижат нивните деца да се занимаваат со продуктивни општествени активности. Тоа ќе помогне да се намалат шансите децата да станат деликвенти.

Друг важен фактор е образованието, каде детето првпат осознава за нешто за кое немало информации, стекнува ментални и физички способности, се воспитува, образува... На овој начин, училиштето може да биде несоодветно протолкувано од детето кое нема да може да се снајде во неговите рамки при што тоа може да биде ризик фактор за појава на одредена форма на детско престапништво.

Треба да се работи на зајакнување на врските помеѓу младите деликвенти и општеството, вклучувајќи ги младите во општествениот живот, давајќи им чувство дека општеството не ги заборавило и дека тие му се потребни, да ги прифати како млади со сопствени желби и потреби, во исто време и општеството да биде сè поправедно, со повеќе слух за хуманост и еднаквост. Првенствено, треба да се работи на отфрлање на воочените тешкотии и недостатоци во процесот на социјализацијата на младите.

Потребно е да воведеме услови неопходни за висококвалитетен, успешен и здрав раст и развој на новите генерации и елиминирање на ризик факторите.

Користена литература

- Bašić, J., Janković, J. (2003), *Lokalna zajednica – Izvorište nacionalne strategije prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih*, Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih.
- Арнаудовски, Љ.(2007), *Криминологија*, Штип;
- Голомеова Е. (2013) *Превенција на малолетничка деликвенција, анализа на законската регулатива и пракса*, магистерски труд, Правен факултет, Универзитет Гоце Делчев Штип;
- Закон за правда на децата (Службен весник на РМ, бр. 148 од 29.10.2013);
- Закон за социјална заштита (Службен весник на Република Македонија 79/09, 36/11 и 51/11)
- Извештајот за истражување во областа на превенцијата (US Institute of Medicine (IOM) (Prevention initiatives for child and adolescent mental health, 2002) www.iom.edu
- Јашовиќ.Ж.,(1983), *Криминологија малолетничке деликвенције*, Белград
- Петровска Н. *Компаративна анализа на програми за превенција на детско престапништво*, Македонско пенолошко друштво Скопје,
- Поповић-Ћитић,В.(2007)., *Практични модели планирања превенције поремечаја понашања у заједници.*, (67- 135) Београд: Социјална мисао.